ním požáru totiž lehla popelem celá západní část města až ke Kněžské bráně, přičemž škody byly vyčísleny na 40 000 zlatých.

Ohnivý živel zpustošil město znovu v roce 1738. Jakýsi voják způsobil neopatrnou manipulací s raketou požár Linxweilerova domu (čp. 71) u Kněžské brány, přičemž tehdy shořely arciděkanský kostel, děkanství, městská škola, na třicet měšťanských domů i slavná žatecká Loreta. Vnitřní město opět lehlo popelem již 4. října 1767 a v Žatci hořelo v 18. století ještě dvakrát. Přesto však město obohatily některé nové veřejné budovy. Např. roku 1675 se zde usadili kapucíni, kteří si v letech 1676–1683 vystavěli na předměstí kostel s klášterem. V letech 1751–1752 byla pak v Žatci zbudována nová císařská kasárna. Význam města vzrostl, když bylo reskriptem z roku 1751 určeno za trvalé sídlo krajského hejtmana a krajského úřadu. V roce 1788, v období reforem císaře Josefa II., došlo v královských městech ke zrušení samosprávy a tzv. úplný magistrát byl zaveden jen v nejvýznamnějších městech českého království, včetně Žatce. Znamenalo to, že členové magistrátu byli sice voleni osmnáctičlenným výborem měšťanů, ale zvolení představitelé museli složit zkoušky u státní instituce (apelačního soudu), aby se mohli vůbec ujmout úřadu. Zvolení a potvrzení radní následně zvolili mezi sebou purkmistra, který však musel též složit patřičné zkoušky. Tento systém přivedl do vedení města některé nové lidi, ale nakonec nešlo o žádnou „revoluci“. Někteří z nově zvolených radních totiž již předtím zastávali funkce v městském úřadě, včetně nového purkmistra.

V 19. století zažívá město postupný rozvoj, kterému napomohly především dva faktory. Žatec byl sídlem krajské správy, později okresního hejtmanství, měl prosperující místní

hospodářství, které bylo spojeno především s rozvojem pěstování chmele a jeho zpracováním. Zdejší krajští úředníci Ferdinand Wussin a Karl Wolfgang von Schönfeld se podíleli na nové moderní tváři Žatce, významný podíl na rozvoji města měl i městský primátor Wenzl Kopřiva. Kromě toho jak krajští, tak později okresní úředníci svými platy pomáhali místní ekonomice, když u žateckých obchodníků a řemeslníků utráceli své příjmy. Žatec získal v roce 1836 vodovod, na nějž byla v roce 1841 napojena nová kašna na hlavním náměstí, a o dva roky později se k němu přidaly kašny na Smetanově náměstí a v Jakubské i Jiráskově ulici. S vodovodem pak souvisí vybudování moderní kanalizace okolo poloviny čtyřicátých let v rámci vnitřního města.

Pěstování chmele představovalo v průběhu „století páry“ hlavní ekonomickou složku městského hospodářství. V roce 1833 k tomu významně přispělo založení žateckého Spolku pěstitelů chmele, který zavedl jeho známkování (potvrzování originality). Poplatek vybíraný za známkování přinášel městu značné zisky. V šedesátých letech se začala rychle zvedat výměra chmelnic, aby svého vrcholu dosáhla v roce 1907. S objemem vypěstovaného chmele souvisí i vzrůstající počet sušáren, jejichž komíny se postupně staly typickým znakem města. Kromě pěstování chmele napomohlo rozvoji města i napojení na železnici. V roce 1870 se stal Žatec jednou ze zastávek Buštěhradské dráhy (Praha – Chomutov – Karlovy Vary) a o tři roky později byl napojen na Plzeňsko-březenskou dráhu (Praha – Plzeň).

Revoluční rok 1848 se dotkl i Žatce. Snaha českých politiků o národnostní emancipaci v rámci českého království nenašla z větší části v Žatci pochopení. Měšťané se v těchto bouřlivých

NÁRODNÍ ARCHIV KNIHOVNA

časech profilovali jako německy (až velkoněmecky) smýšlející obyvatelé. Příkladem tohoto smýšlení se stal Ludwig von Löhner, poslanec ústavodárného sněmu ve Vídni a později v Kroměříži. Na tomto sněmu sváděl časté slovní bitvy s českým poslancem F. L. Riegrem. Od té doby zastávali Žatečtí vždy politiku zaměřenou proti českým snahám o vzájemné vyrovnání. Tyto snahy chápali společně s ostatními českými Němci jako ohrožení svých pozic. Ve městě získali důležité postavení němečtí nacionálové (tzv. Všeněmci), kteří usilovali o integraci německého národa v celé střední Evropě. Jejich program spočíval mimo jiné v důsledném odmítání národních a politických aspirací českého a židovského obyvatelstva. Vrcholem protičeské politiky byl 28. listopad 1897, kdy v Žatci propukla protičeská demonstrace. Během této násilné akce došlo k vypálení českého spolkového domu Vlastislav, matiční školy a několika českých obchodů i živností.

První světová válka zanechala v Žatci hluboké stopy. Stejně jako ostatní obyvatelé monarchie, vítali v roce 1914 Žatečtí válku s nadšením a veřejnými manifestacemi. Muži radostně rukovali a odjížděli na frontu. Jak se však válečný konflikt protahoval, i na Žatec dopadala válečná únava a město začalo pociťovat problémy se zásobováním. Pokud něco někde bylo k dostání, tvořily se dlouhé fronty, z děkanského kostela a z kostela sv. Václava byly sejmuty a odvezeny zvony. Velké množství veřejných prostor (školy, tělocvična), ale i soukromých – např. Bechertova továrna (pozdější šroubárna) – byly přetvořeny na lazarety. Ovšem největší ztráty představovali padlí vojáci. Za dobu Velké války padlo celkem 403 mužů a stovky jich byly zraněny, mnozí z nich se stali doživotními invalidy.

Vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 nebylo v Žatci kromě české menšiny nijak slavnostně přivítáno. Představitelé radnice naopak protestovali, že čeští Němci byli proti své vůli začleněni do nového státního útvaru. Negativní vztah k republice přetrval do počátku dvacátých let, kdy byl vystřídán tzv. aktivistickou politikou. V Žatci ji představoval starosta Rudolf Schönfeld ze strany německých křesťanských socialistů. Demokratické německé politické strany v ČSR vsadily na spolupráci s Čechoslováky a na výhody z ní plynoucí. Ovšem i nadále existovala v Československu skupina politiků a jejich voličů, kteří se nesmířili s aktuální situací. Jejich čas přišel na počátku třicátých let v době velké hospodářské krize, jež nejtíživěji dolehla právě na německojazyčné pohraničí. Lidé zde přicházeli o práci častěji než v českém vnitrozemí, což se odrazilo na jejich příklonu k nacionalistickým stranám, zejména k Sudetoněmecké straně (SdP) s jejím vůdcem Konradem Henleinem. V jeho kariéře hrál roli i Žatec. Roku 1933 se konal ve městě slavnostní sjezd „turnerů“ (německá obdoba tělocvičné organizace Sokol), jemuž Henlein předsedal. Úspěšně zorganizovaný sjezd posílil Henleinovu pozici v rámci německého obyvatelstva a umožnil mu úspěšný vstup do politiky.

V roce 1935 se SdP stala nejsilnější německou parlamentní stranou v Československu. Ostatní politické protivníky poráží s velkým náskokem, a obdobné vítězství slaví i v Žatci. Žatec se tak definitivně přidal k nacionalistickému proudu, k němuž směřoval v podstatě již od poloviny 19. století. Jedinými německými občany, kteří se snažili s SdP v Československu soupeřit, byli sociální demokraté. Ale byl to víceméně marný boj. K Sudetoněmecké straně se přiklonila drtivá většina sudetských Němců. Jasně to ukázaly obecní volby z června 1938. V Žatci

se volilo celkem 36 zastupitelů a celých 27 mandátů získala místní SdP. Není proto divu, že po připojení Sudet k nacistickému Německu přivítali 9. října 1938 Žatečtí německý wehrmacht s nadšením. Nadšeni určitě nebyli Češi a Židé, kteří Žatec z větší části raději opustili. Počáteční euforie však brzy opadla, aby se nakonec v průběhu války změnila ve zděšení z bezvýchodné situace. Už to, jak němečtí vojáci hned v říjnu 1938 vykoupili žatecké obchody, bylo vnímáno obyvatelstvem velmi nelibě. Stejně nelibě nesli Žatečtí skutečnost, že na uvolněná místa po československých úřednících nastupují říšští Němci. Oproti původnímu očekávání získalo tuto práci jen málo Žateckých. A samozřejmě nedlouho po připojení Sudet k Německu začali na frontu rukovat žatečtí muži: jen do roku 1943 jich padly zhruba dvě stovky. V koncentračních táborech zmizely též mnohé židovské rodiny.

Nedostatek pracovních sil byl nahrazován všemi možnými způsoby. Na pole, do chmelnic a také do výroby nastoupily ženy a často ještě i děti. I to však bylo málo. Pro zvýšení německé válečné produkce byli nasazeni zajatci především z Francie a Sovětského svazu. Bydleli v různých táborech, které se začaly po městě zřizovat. Kromě nich proudili od roku 1943 do Žatce a okolí němečtí uprchlíci. Jejich počet postupně narůstal. V dubnu 1945 jich zde bylo okolo 40 000, mezi nimi i německé děti ze slezské Vratislavi, evakuované sem před postupující Rudou armádou. Po skončení války se vrátily zpět do svého domova, kde však dlouho nepobyly. Počet uprchlíků ztěžoval situaci ve městě, každá možná volná kapacita byla naplněna po okraj. A nejinak se situace vyvíjela i v okolních vesnicích. Školy a další větší zařízení byly přeplněny. K tomu je třeba ještě připočítat zraněné vojáky, kteří měli v Žatci několik lazaretů.

Válka skončila pro Žatec 8. května 1945 ráno, kdy městem projely sovětské tanky spěchající do Prahy. Už předtím obsadili Češi, kteří zde za války zůstali, důležité budovy, a prakticky tak převzali vedení města. Nedlouho poté začal divoký odsun německých obyvatel, který probíhal především v létě roku 1945. S tímto chaotickým obdobím (přelom května a června) je spojena i poprava zhruba 800 Němců ze Žatecka v Postolo-

prtech a jejich pohřbení do tří masových hrobů. Organizovaný odsun probíhal od února do října 1946. Během těchto devíti měsíců přišel Žatec s nejbližším okolím o takřka 30 000 obyvatel. Noví osídlenci pak přicházeli z českého vnitrozemí, jako reemigranti se zde usazovali Češi z dalších zemí střední a východní Evropy. Žatecko je od konce války také domovem pro velkou část volyňských Čechů, kteří sem přesídlili z ukrajinské Volyně. Šlo o zkušené zemědělce, kteří po zkušenostech s brutalitou stalinského Sovětského svazu raději zvolili odchod do Československa. Mnozí sem přišli i jako příslušníci východní čs. armády vedené Ludvíkem Svobodou. Celkem se tak na Žatecku usadilo asi 8000 reemigrantů z Volyně.

Komunistický převrat v únoru 1948 proběhl v Žatci stejně jako v celé republice. Vlády nad městem a tehdejším žateckým okresem se naplno chopili komunisté, kteří se začali vypořádávat se svými protivníky. Mnoho lidí bylo vyloučeno z nejrůznějších organizací, mnoho jich bylo vyhozeno z práce a další byli zavřeni do vězení. Jedním z mála, kdo se nové moci postavil, byl Karel Sabela, důstojník místní posádky. Společně s několika žateckými civilisty pracoval v protikomunistické odbojové skupině „Praha – Žatec“. Sabela měl v úmyslu vyslat tanky do Prahy, aby se podílely na obsazení generálního štábu. Jestli byla odbojová skupina vyzrazena Státní bezpečnosti, nebo to

byla od samého počátku řízená provokace tajné policie, je stále předmětem výzkumů. Každopádně Karel Sabela byl za účast v této odbojové skupině 18. července 1949 popraven.

Ke konci války bylo nedaleko Žatce postaveno nové vojenské letiště. Německu už příliš nepomohlo, ale po válce hrálo důležitou roli v životě regionu a v roce 1948 i v mezinárodní politice. Od května do srpna sloužilo jako základna pro letecký most Žatec – Haifa. Pomocí dopravních letadel se dopravovaly československé zbraně do Izraele, který v té době vedl první ze svých válek s arabskými sousedy. Bez nadsázky lze říci, že československá pomoc (kterou si komunisté nechali draze zaplatit) udržela nový stát na politické mapě světa. Jako zázemí pro letecký personál fungoval Žatec. Ačkoli šlo o velmi přísně tajnou misi, věděli o ní v Žatci prakticky všichni obyvatelé. V roce 1960 proběhla v Československu správní reforma, během níž byly vytvořeny velké okresy. Důsledkem toho přišel Žatec na úkor nedalekých Loun o status okresního města, což jeho obyvatelstvo neslo velmi nelibě. Jakmile to v roce 1968 dovolily okolnosti, snažili se Žatečtí o obnovení historického žateckého okresu. Fakt, že k němu nakonec nedošlo, lze považovat za jeden z negativních důsledků vpádu vojsk Varšavské smlouvy a tzv. normalizace.

Stejně jako v minulosti i po druhé světové válce bylo hlavním ekonomickým odvětvím pěstování a zpracování chmele, o něž se již nestarali soukromí vlastníci, ale stát. V roce 1960 vznikl národní podnik Chmelařství. Ačkoli patřil mezi důležité ekonomické hráče v rámci celé republiky, musel se po celý čas potýkat s trvalým nedostatkem kvalifikovaných pracovníků a malým stupněm mechanizace. Dreherův pivovar byl po roce 1948 donucen ukončit svou činnost. V jeho prostorách začala působit společnost Fruta, vyrábějící především ovocné sirupy.

Stejně dopadla i cihelna Astra, která stála při výjezdu silnice na Chomutov (od roku 1968 velkovýrobna kuřat v rámci drůbežářského podniku Xaverov). Jiné podniky zůstaly a dál se věnovaly původní produkci. Mezi ně patřila např. Šroubárna, která se postupně stala největším podnikem v Žatci. Stejně tak dál pracovaly původní Lüdersdorfovy papírny, v nové době Sepap (Severočeské papírny). A samozřejmě se v někdejším Měšťanském pivovaru, zařazeném v roce 1948 do skupiny Krušnohorských pivovarů, stále vařilo žatecké pivo.

Ke konci osmdesátých let 20. století si československý komunistický režim uvědomil, že je potřeba provést reformy v hospodářství, jinak nastane krach. Uvolňování v ekonomické sféře začalo působit i ve společnosti. Jedním z takových projevů byl i studentský pochod dne 17. listopadu 1989 v Praze. Veřejná bezpečnost zareagovala podle svých zvyklostí, a když studenty rozehnala obušky, vcelku překvapivě spustila sametovou revoluci, během níž byla za několik týdnů po 41 letech své vlády odstavena od moci KSČ. V roce 1990 byla i v Žatci obnovena městská samospráva a město následně zažilo velký stavební boom. Bylo třeba opravit prakticky všechny veřejné stavby, počínaje radnicí. Také domy soukromníků dostávaly postupně nové fasády. Ve městě díky malé privatizaci opět začali působit menší živnostníci. V roce 1993 bylo zrušeno nedaleké vojenské letiště. Rovněž vojenská posádka ve městě prošla zeštíhlením, ovšem naštěstí pro město nebyla zrušena. I po roce 1989 se Žatec snažil získat vlastní okres, v roce 1994 však byla jeho žádost zamítnuta. Nakonec se přání mnohých občanů splnilo, když byly v roce 2002 okresy zrušeny, a Žatec se díky tomu stal v rámci nové územní správy obcí s rozšířenou působností. V podstatě se tak vrátil ke své roli centra historického Žatecka.

O ŽATECKÉM KRAJI

S krajem Plzeňským souvisí kraj Lucký, zvaný podle luk, neboli Žatecký, podle města Žatce. (...) V obecném jazyce se mu říká Lucko nebo Žatecko. Je to půda úrodná na obilí, víno a obzvláště chmel. (...) Ze středu této krajiny se táhne dlouhými oklikami přes kraj Slánský až k břehům Vltavy jakési údolí, mírně se šířící v rovinu, zvané Loucká. O ní se obecně s chloubou říkává, že i kdyby po celé zemi uhodila neúroda a jen na Loucké se obilí vydařilo, bude mít celý národ dostatečně postaráno, čím odvrátit hlad. Obyvatelům tohoto kraje je takřka vrozeno, že jsou zvýšeně sebevědomí a uštěpační a že velmi houževnatě dbají víry, veřejným souhlasem schválené. Královská a svobodná města tu jsou Žatec, Most, Louny a Kadaň. Žatec, přeslavné město, dostal své jméno od zátoky, kterou pod městem tvoří kolem tekoucí řeka Ohře – jež sama zase souvisí se slovem ohřívati se –, neboť „teku“ a odtud předponou „za“ tvořené „zateče“ jest kořenem našeho slova „zátoka“. Zakladatelem města (r. 718) byl prý jakýsi Svach, bohatý dobytkem. (...) Potomci je zdokonalovali, takže do 50 let nejenom je značně zkrášlili soukromými i veřejnými stavbami, nýbrž také sevřeli převysokými hradbami. Byli pak Žatečtí přečasto znepokojováni mocnými vpády Míšňanů, věčných to nepřátel všeho slovanského plemene, avšak povětšině tak je přijali, že jim lucká kořist hořkla v ústech. Křesťanskému náboženství vzdorovali déle než ostatní, avšak jakmile si je podle řeckého učení osvojili,

velmi vytrvale je pěstovali a nikdy dříve, než teprve nedávným ferdinandovským pronásledováním evangelíků v Čechách, nemohli býti přinuceni, aby se při přijímání večeře Páně spokojili jen jednou způsobou. (...) Žatec byl vždy ochráncem dobrého řádu a milovníkem ušlechtilého vzdělání. Proto sám přibíral k obecnímu kormidlu muže učené a zkušené a také takové vlasti vychovával. (...) Nevšední proslulost si získal Žatec výborným pivem, zvaným Samec, jež se vaří z ječmene.

Pavel Stránský: Respublica Bojema. Leiden 1634

Ale nejen kvůli chmelu je Žatec středem celého kraje. Vévodí kraji. Nejen tím, že stojí na vyvýšeném ostrohu. Je to město s vůdcovskými schopnostmi. Prokázalo to v posledním tisíciletí mnohokrát. Je to město, které dovede promluvit a které nelze umlčet. Je to město, které je důležitým spoluautorem dějin země české.

A také je to krásné město.

Poprvé jsem do Žatce přišel v den, kdy na obloze pluly bílé obláčky jak milionářské jachty na modrém moři. Přišel jsem od jihu, neboť je to strana, ze které se do Žatce vstupuje. Protáhl jsem se úzkou ulicí a stanul jsem na kraji plochy, která tu zřejmě byla připravena k filmování. Po stranách domy s loubím, patrové a působící dojmem svědků staré slávy.

Adam Jist: Vrátila se dcera z chmelu.
Severočeské nakladatelství, Liberec 1968

Národní archiv
Knihovna

Fond: **Knih.A**

Sign.: I22.947

ZMIZELÉ ČECHY

Petr Hlaváček
Jiří Kopica

ZATEC

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE

Bradáč, Václav (red.): Chmelařství a pivovarnictví na Žatecku. Louny 2008.

Cajthaml, Marek: České chmelové známky ze sbírek Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci. Žatec 2002.

Engl, Ludwig: Der Wein- und Hopfenbau im Saazer Land und die Privilegien der Saazer Weinerzunft. Saaz 1910.

Födisch, Hermann: Das Saazer Land in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. München 1961.

Fric, Václav: Sedmdesáté výročí chmelařského výzkumu v České republice. Žatec 1995.

Hentschel, Erich: Das Buch von Saaz und dem Saazer Land. München 1987.

Holodňák, Petr: Labyrintem žateckého pravěku. Ústí nad Labem 2006.

Holodňák, Petr (red.): Žatec. Praha 1992.

Holodňák, Petr – Ebelová, Ivana (red.): Žatec. Historie – kultura – lidé. Praha 2004.

Holodňáková, Radmila – Roedl, Bohumír: Ulice města Žatce. Příspěvek k historické topografii města. Žatec 1994.

Holodňáková, Radmila – Zinnerová, Alena – Holodňák, Petr – Kuprová, Jana: Z historie žateckého muzejnictví. Žatec 1997.

Horák, Tomáš: Varhany a varhanáři Lounska, Žatecka a Podbořanska. Ústí nad Labem 2003.

Lhotka, Václav: Žatec. Nástin dějin města. Žatec 1928.

Lůžek, Bořivoj: Dosídlování Žatecka a Podbořanska volyňskými Čechy. Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, sv. 6. Praha 1973.

Mach, Franz: Hussitismus, Reformation und Gegenreformation in Saaz und im Saazer Lande. Sáaz 1903.

Polánek, František: Žatecko v dobách před- a pobělohorských. Žatec 1930.

Roedl, Bohumír: Žatecká rodina Hošťálků z Javořice. Žatec 1997.

Žatec, přeslavné město, dostal své jméno od zátoky, kterou pod městem tvoří kolem tekoucí řeka Ohře. (...) Žatec byl vždy ochráncem dobrého řádu a milovníkem ušlechtilého vzdělání. Proto sám přibíral k obecnímu kormidlu muže učené a zkušené a také takové vlasti vychovával. (...) Nevšední proslulost si získal Žatec výborným pivem, zvaným Samec, jež se vaří z ječmene.

Pavel Stránský: Respublica Bojema. Leiden 1634

Pod společným označením *Zmizelé Čechy, Morava a Slezsko* vydává nakladatelství Paseka edici, která má připomenout zaniklou tvář měst i celých regionů se zřetelem na jejich historický či umělecký význam a na sílu *genia loci*, na jehož vytváření se podíleli naši předkové.

PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D. (1974) vystudoval historii a filozofii na Filozofické fakultě UK v Praze a na Univerzitě Bern ve Švýcarsku. V letech 2000–2001 byl vědeckým pracovníkem Historického ústavu AV ČR v Praze, v období 2001–2007 pracoval v Centru pro dějiny a kulturu středovýchodní Evropy v Lipsku a v letech 2006–2007 působil jako proděkan Husitské teologické fakulty UK. Od roku 2008 je koordinátorem Collegia Europaea – Výzkumné skupiny pro dějiny evropského myšlení Filozofické fakulty UK a Filozofického ústavu AV ČR v Praze a přednáší dějiny středověku na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.

Mgr. Jiří Kopica (1978) vystudoval historii a sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Působil v Městském muzeu v Kadani a ve Státním okresním archivu Chomutov se sídlem v Kadani. V současnosti je ředitelem Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci. Publikuje o tématu česko-německých vztahů se zaměřením na vznik Československé republiky.

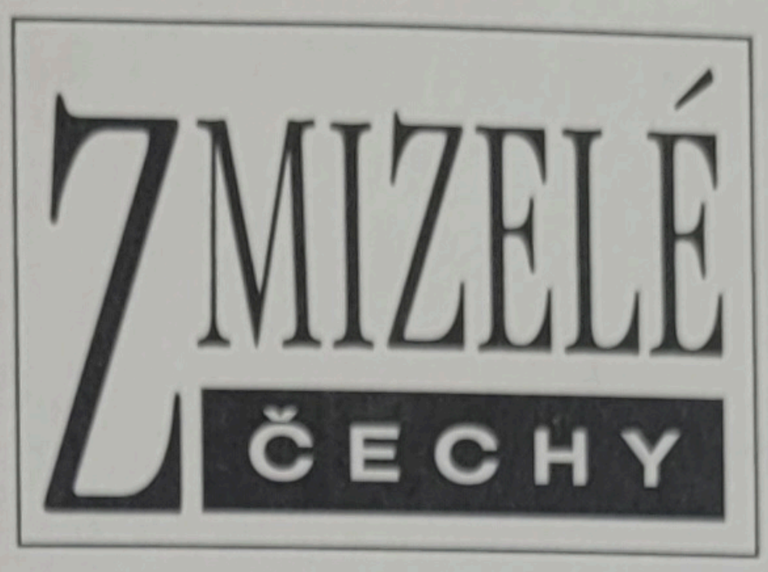

Petr Hlaváček – Jiří Kopica

ŽATEC

PASEKA
PRAHA – LITOMYŠL
2010

Připravované tituly

Radoslav Fikejz
SVITAVY

Eva Hubičková – Josef Musil
TÁBOR

Hana Chocholoušková – Markéta Lhotová
LIBEREC

Jiří Šmeral
MORAVSKÁ TŘEBOVÁ

ISBN 978-80-7432-021-7

Seifert, Adolf: Geschichte der königlichen Stadt Saaz von dem ältesten Zeiten bis in die Gegenwart. Saaz 1894.
Scharb, Christiane – Benz, Gerda – Hofmann, Josef: Nordwestböhmisch-ostfränkische Trachten – Saazerland. Frankfurt am Main 1988.
Schneider, Rudolf: Saaz und Saazer Land. Reichenberg 1927.
Štěpánek, Karel (red.): 700 let města Žatce 1265–1965. Žatec 1965.
Tošnerová, Marie: Paměti města Žatce. Žatec 1996.
Venclík, Jaroslav: Městské divadlo Žatec 1849–1999. Žatec 1999.
Wostry, Wilhelm: Saaz zur Zeit des Ackermanndichters. München 1951.